

ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ

POČÁTKY AVIGNONSKÉHO PAPEŽSTVÍ A ČESKÉ ZEMĚ

KAROLINUM

Počátky avignonského papežství a české země

prof. PhDr. Zdeňka Hledíková, CSc.

———

Recenzovali:
PhDr. Klára Benešová, CSc.
Mgr. Jan Hrdina, Ph.D.

Vydala Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum
Redakce Lenka Ščerbaničová
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2013
© Zdeňka Hledíková, 2013

ISBN 978-80-246-2174-6
ISBN 978-80-246-2754-0 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2014

http://www.cupress.cuni.cz

OBSAH

7 Uvedení

15 Papežové
15 Kliment V. (Bertrand de Got) 5. června 1305 – 14. dubna 1314
17 Jan XXII. (Jakub Arnoldův Deusa – Duèse)
7. srpna 1316 – 4. prosince 1334
22 Benedikt XII. (Jacques Fournier) 20. prosince 1334 – 25. dubna 1342

25 Avignon – nové sídlo papežů
26 Papežský palác
38 Město a systém librat
46 Návaznost uspořádání papežského centra v Avignonu
na římské období; papežský dvůr
51 Správní struktura kurie

55 Osobnosti z českých zemí, jež žily dlouhodoběji u kurie
55 Friedrich z Pernštejna a jeho okruh
75 Heřman z Prahy
92 Jan IV. z Dražic
107 Další obyvatelé Českého království, kteří přechodně
či opakovaně u kurie žili
120 Častější návštěvy z českých zemí u kurie – Jan Volek

140 Personální zprostředkování vztahů mezi kurií a českými zeměmi
140 Legáti a delegace. Nunciové a kolektoři
149 Královi vyslanci a diplomaté u kurie

167 Písemné zprostředkování mezi kurií a českými zeměmi
168 Prokurátoři

176 Obsahově vymezené typy masově vydávaných listin
176 a) Rezervace, provize a exspektance
183 b) Dispense pro kleriky a další listiny, jimž předcházela
povinná cesta ke kurii
196 c) Dispense určené laikům (manželské dispense)
199 d) Osobní milosti a další příbuzné licence

215 e) Společensko-osobní milosti
218 f) Konservatoria

226 Opati nejvýznamnějších českých a moravských klášterů jako exekutoři papežských listin

253 Závěry a výhledy

259 Les débuts de la papauté d'Avignon et les pays tchèques
Résumé

264 Bibliografie
264 a) edice a ediční řady
265 b) literatura

278 Rejstřík osobních jmen
291 Rejstřík místní

UVEDENÍ

Avignon, jedno z mnoha biskupských měst jižní Francie, se stalo sídlem papežství na více než šedesát, případně devadesát let od pontifikátu Jana XXII. (1316–1334), i když k přenesení papežského centra došlo přechodně už za Klimenta V. Jakkoliv to byla zdánlivě jen vnější věc, přece znamenala předěl, který zahájil poslední etapu ve vývoji středověkého papežství, jež odrážela hlásící se novověkou fázi evropských dějin.

Po staletí byly základem evropského uspořádání spolupráce a napětí či boje mezi sacerdotiem a impériem jako dvěma póly jediné vrcholné moci, jež zastřešovala samostatnost i vzájemný vztah všech dílčích teritorií. Na sklonku 13. století však jedno z oněch teritorií zesílilo natolik, že si nárokovalo místo v existující vrcholné skupině. Při zatímní nutnosti zachovat uznávanou teorii to bylo možné jen ovládnutím instituce, jež představovala jednu nebo druhou z původních mocí. Francie, která tento nový typ národního státu vytvořila, sáhla po sacerdotiu, jež jí snad bylo bližší už teritoriálními i politickými vazbami k Apeninskému poloostrovu. Jistě si nemohla podřídit sacerdotium v plném původním významu, ale mohla ovládnout jeho institucionálního představitele – papeže. Atentát v Anagni je v tomto smyslu počátkem nového, a to už novověkého vývoje evropského uspořádání. Symbolizuje samovolně se prosazující prvořadost národních států. Trend překonat těžiště uspořádání kontinentu v bipólovém vztahu sacerdotia a impéria, papežství a císařství, pak načas ještě pozastavil Karel IV. Současně ale jeho Zlatá bula pro říši položila základ sebeuvědomění si státu německého, byť ten ještě po staletí nešel cestou sjednocování, ale zůstal u paralelity drobných a větších teritorií zastřešených impériem. To zůstalo zachováno, ale bylo už nově vnímáno jako stát německý. Teoreticky začal být onen středověký model měněn až na přelomu 14. a 15. století spolu s konciliárními teoriemi, s počínající renesancí a posléze s objevením Nového světa a vzestupem Španělska. Z dvojice papežství – císařství pak zůstala jen úctyhodná tradice.

Období, které ve vývoji papežství stojí na počátku pokusu o prosazení novověkého uspořádání světa, o němž nebylo dosud jasno, jak má vypadat, je tedy spojeno s první fází jeho existence v Avignonu. Toto město představovalo v danou chvíli pro papežské centrum výhodnou polohu: těžiště evropského dění se už dlouho předtím přesunulo z východní části kontinentu směrem k západu. Ne už centrální oblasti starověkého světa, ale Francie, Anglie a západní pobřeží Evropy byly těmi teritorii, kde se stále dělo něco nového a kde byla proto žádoucí rychlá reakce papežství a tím i jeho přítomnost.

Může být až symbolické, že se pokusy o konstituování avignonského papežství kryjí i s novou fází ve vývoji českého státu, kde se po vymření domácí dynastie, po mezidobí bojů o trůn a s počátky zdejšího království Lucemburků rovněž hlásí uspořádání do značné míry odchylné od dosavadního. Papežství rané avignonské doby a český stát na počátku lucemburské éry představují jistě zcela disparátní celky. Přesto by sledování obou pólů mělo být společnou náplní následujícího textu. Tato disparátnost ovšem působí, že fakticky může jít jen o zachycení specifických, účelově (jistě ale „kvalifikovaně") vybraných detailů z uspořádání papežství za jeho existence v Avignonu a o vztah českých zemí ke zdejší nové formě církevního centra. Platí však, že oba póly – avignonský i český, každý zcela jiný a na jiném stupni vývoje – tehdy současně hledaly nové formy své tradiční seberealizace. Onen avignonský pól sotva mohl přijímat podněty z toho českého, ale v opačném směru tomu tak zcela jistě bylo. Avignonské impulzy v českém umění od druhé třetiny 14. století běžně oceňují dějiny umění; to ale není naším cílem. Na mysli tu můžeme mít i pozadí všeho množství nejrůznějších drobných poznatků a zážitků, jaké si z osobního seznámení s kulturně vyspělým prostředím jihu dnešní Francie přinášel velký počet lidí navštěvujících Avignon, i když se jejich dojmy nikdy nepromítly do nějakého výrazného díla. Následující text nechce sledovat ani tyto okolnosti; jeho těžiště spočívá v základních vztazích podmíněných církevním uspořádáním a novými rysy papežství avignonské doby, které stály v pozadí nepochybných kontaktů a podnětů kulturních a uměleckých. Ty, ostatně přece poněkud mladší, než je doba, kterou budeme sledovat, necháváme zcela stranou. Před zachycením české přítomnosti při rané avignonské kurii a paralelně s jejím zasahováním do českého prostředí však musíme poněkud přiblížit některá českému prostředí vzdálená specifika avignonského světa.

Vnější uspořádání papežství mělo na počátku 14. století za sebou vývojovou linii tvořenou nejprve vítězným zápasem o *libertas ecclesiae*, poté právní fixací dosažených svobod ve vyhranění a sepsání kanonických norem a stálo na prahu vytvoření celocírkevní administrativy a jejího hospodářského zajištění. V prvních letech pontifikátu Jana XXII. byla vydána ve formě závazných dekretálů usnesení, jež prošla jednáním viennského koncilu a na ně navázaly ještě dodatky tohoto papeže. Kurie, *curia Romana*, původně pomocný orgán papežství ve smyslu náboženského a věroučného centra západního křesťanství, se nyní naplno stala i správním a administrativním, až skoro byrokratickým orgánem. Během druhého a třetího desetiletí 14. století se stabilizovalo vnitřní uspořádání a fungování kuriálních institucí a úřadů a věcně i formálně se ve vazbě na prosazování právních norem vyhraňovaly písemné produkty. Kurie, v níž vedle italského personálu nabýval stále většího vlivu živel francouzský, tu částečně bezděky absorbovala podněty francouzské administrativy a ve vlastním zájmu je zdokonalila. Postupovala jak ustalováním listinných forem a pravidelným vedením několika řad register i účtů, tak cestou normativních předpisů a kancelářských řádů Jana XXII. i Benedikta XII. Ty se staly základem, na němž pak po několik dalších desetiletí pokračoval provoz papežské kanceláře, komory, soudního dvora i penitenciárie bez podstatných změn. Stejně tak se až do prv-

ních desetiletí novověku podstatně nezměnilo ani členění a stavba písemností těchto institucí a jejich zásadní změnu přineslo až potridentské období. Tato proměna značného významu si zaslouží pozornost, ať je vnímána se sympatiemi nebo negativně.

Obrovský a do té doby nebývalý nárůst kuriální administrativy od sklonku druhého desetiletí 14. století, jež zasahovala už do všech zemí latinského křesťanství, odrážel značný politický význam papežství. Reagoval na to, že Jan XXII. jako vlastní tvůrce pozdně středověké formy papežství musel po usazení kurie v Avignonu (a tím odříznutí od přímého spojení s patrimoniem sv. Petra a jeho zdrojů) mimo jiné novým způsobem a zásadně řešit hospodářskou situaci papežství. Sám Francouz, vyšel z administrativního a daňového projevu národního státu a aplikoval ho na církevní pospolitost ve smyslu církevních institucí a kléru. Skloubil přitom všechny tři stupně v církevním vývoji v jedinou formu, jež se stala podkladem pozdně středověké realizace papežské vlády ve světě: na pozadí již samozřejmé libertatis ecclesiae a s pomocí precizního psaného práva volil tento schopný papež-politik cestu administrativy, jejímž prostřednictvím jednotně prosazoval zásady a požadavky onoho kanonického práva, a to ve všech církevních institucích celého latinského světa. Jelikož toto právo vzniklo jako pomůcka a cesta k realizaci reformy, bylo ono samo a následně i jemu sloužící administrativa jen poslední specifickou formou středověkého úsilí o reformu. Specifická organizačně administrativní forma církevní reakce na obecný vzrůst významu evropských národních států tu využila samu ideu křesťanského univerzalismu: ona jednota západokřesťanského světa, k níž směřovala, měla stále jediný cíl: reformu církevního společenství (a tím celé společnosti).

I v tomto období počínajícího avignonského papežství zůstala zachována možnost osobního kontaktu papeže s kteroukoliv záležitostí nebo osobou církve, musela se ale přizpůsobit vzrůstající kvantitě případů. Vskutku osobní zásahy papeže se vyhraňovaly pro zásadní politické a nábožensko-politické věci, k nimž zprostředkovaně patřily pravomoci legátů a nunciů, již tradičně udržujících kontakt papeže s teritorii a jeho obyvateli. Množily se rovněž případy specifických pověření pro určitý úkol, jež spočívaly na principu delegací. Té či oné formy i diplomacie samé využíval dosud rozličným a sobě vlastním způsobem každý jednotlivý papež stejně jako každý jiný monarcha.

Jednolitý trend ale vykazovalo využívání oněch neosobních, písemnostmi zprostředkovaných forem kontaktu mezi papežem a institucemi či jedinci církve. Mohly být dvojího druhu, totiž takové, které vycházely z výlučné iniciativy papeže (věci zásadního až zákonného charakteru nebo hospodářsko-správní záležitosti), a na druhé straně ty, v nichž papež reagoval na iniciativu, obvykle písemnou žádost kohokoliv. Enormně narůstala právě tato druhá skupina; přitom v obecné rovině neměla nijak zásadní, ale jen podružný, individuální význam, a proto se vyčleňovala jako oblast časem fungující už bez osobní účasti papeže, jako skutečná, vlastní administrativa. Osobní zásah papeže byl v praxi nahrazován písemným stykem s kterýmkoliv klerikem jako osobou nebo jako představitelem některé instituce a vlastně s kterýmkoliv členem církve. Za avignonského papežství se jednalo zatím jen o méně důležité záležitosti opřené o jasné právní

předpisy. Ve správní a justiční oblasti se prosadil tento princip daleko důsledněji než v politické a diplomatické sféře, kde pro ty nejdůležitější záležitosti zůstával vždy vyhrazen prostor pro ústní jednání a sdělení.

Sama skutečnost celocírkevní detailní administrativy, vyrůstající zatím ze spirituálního základu a jím zdůvodňovaná, byla už po několika desetiletích vnímána jako těžké, až revoltu vzbuzující břímě. V době svého vzniku byla pozitivním krokem, který stavěl hráz nekontrolovatelné svévoli a bezpráví, jež si leckdy v návaznosti na starší místní poměry ani neuvědomovalo, že jím je. Postupně měnila mnohdy jen na síle spočívající zvyklosti, jež se lišily v rozličných zemích v závislosti na jejich dosavadním vývoji, v jednotný civilizovaný řád. Tlak tohoto právně administrativního působení jistě nebyl nikde přijímán s nadšením. Po čase byl intenzivněji než v jiho- a západoevropských zemích s delší právní tradicí vnímán v oblastech střední a severní Evropy, které se setkávaly se systémem prvně až v jeho vyvinuté administrativní formě. V prvých desetiletích jeho zdejšího uplatnění tu byl jen prostě až pasivně či poslušně přijímán jako daná součást nového platného řádu, zatímco v oněch „starších" zemích vzbuzoval v intelektuálních špičkách už tehdy určitou kritiku.

Vlastní administrativní systém kurie, vytvořený jako pomůcka jednoho postupně se formulujícího a opět ztroskotavšího pokusu o evropskou jednotu, tedy vytvořilo až avignonské papežství. Při své zásadní kontinuitě s předcházejícím římským obdobím začínalo vlastně nově, a to pod vědomým politickým a hospodářským tlakem Francie i jejím bezděčným vlivem. Nově začínaly v počátcích lucemburské vlády také české země; na obou vzdálených pólech se hledaly nosné formy správy vlastních zájmů, které se dotvářely do podoby nadlouho pak platné. Vzájemná interakce obou oblastí nepochybně ovlivnila mnohem více české země a právě jim budeme také věnovat více pozornosti: jednak pokusem přiblížit si avignonské centrum samo včetně tamního českého zastoupení, jednak snahou postihnout dopad některých věcných linií avignonské administrativy přímo v českých zemích, realizované tu formami písemnými i osobními. Základem poznání obojího zůstávají diplomatické písemnosti expedované z Avignonu do Českého království, ale dochované většinou jen v opise různých řad papežských register.

Řešení toho, jak reagovaly české země na počínající i na další uplatňování kuriálního centralismu na svém území, je součástí širšího studia českých politických dějin 14. století, resp. té jejich části, jež sleduje všechny aspekty jejich vztahu k měnícímu se papežství včetně postižení dobových specifik papežství samého; patří dosud spíše budoucímu syntetizujícímu bádání oproštěnému od jednostrannosti „národního" východiska. Zde se nechceme soustřeďovat na politické vztahy českého panovníka a papeže, jaké v zásadě s menší či větší intenzitou vždy existovaly; ve sledovanou dobu byly značně komplikované sporem papežství a císařství Ludvíka Bavora a manévrováním četných diplomatických poselstev nebo osobních jednání Jana Lucemburského. Zde si klademe poněkud skromnější, i když možná hůře sledovatelný cíl, totiž pokusit se o reálné postižení jedné z cest, kterou se řadoví obyvatelé českých zemí první necelé poloviny 14. století seznamovali s kuriálním světem v celé jeho mnohotvárnosti.

Nemělo by tedy jít jen o pouhý výčet realizovaných kontaktů, doložených díky složení pramenů především hlavními typy papežských listin a listů určených do českých zemí a o propočtení výsledných listinných typů; to by spíše mělo teprve vést k postižení věcných a personálních souvislostí, jež stály v pozadí vzniku těchto písemností. V době, kterou tu chceme sledovat, na rozdíl od mladších období vývoje totiž docházelo k navazování pravidelných řadových vztahů mezi českým prostředím a kurií ještě samovolně. Na jedné straně to bylo ve vlastním zájmu papežství a na druhém pólu, častěji, v zájmu české společnosti a jejích kontaktů s církevním centrem. Především platí, že se tak dálo bez soustavných zásahů panovníka českého státu, jehož aktivita vůči papežství byla tehdy nesena výlučně širšími, ne přímo českými politickými zájmy. Kontakty s kurií této doby mají z české strany svépomocný prvek a činí z dokladů o vznikajících řadových česko-kuriálních vztazích o to zajímavější historickou skutečnost. Zatímco směr, který by sledoval uplatnění papežských zájmů v Českém království, realizovaný systémem exspektancí a provizních listin na rezervovaná beneficia a daňovými požadavky, má v české literatuře již svou tradici, pohled z opačné, z české strany příliš sledován nebyl – pomineme-li obecný předpoklad, že vydání jakéhokoliv typu provize předcházel zájem příjemce. Totéž pak platí i o dalších, již méně „proslulých" typech písemností, indultů, dispensí atd. V celém textu se po nutném výchozím postižení avignonského prostředí chceme proto soustředit spíše na pohled z přijímající české strany, a to i přesto, že můžeme vycházet jen z téhož materiálu, jaký tvoří základ pro sledování postupu papežského centralismu do země.

Avignonská kurie v prvních desetiletích své existence ještě nebyla oním skvělým společenských centrem charakteru předního evropského dvora, jaký jí dal až Kliment VI. (1342–1352). Sama se potýkala s prozatímností svého sídla. Nejprve si proto stručně všimneme, jak vypadal a rostl papežský palác doby Jana XXII. a Benedikta XII. a jak vůbec mohla kurie za trvalého stavebního provizoria fungovat; pokusíme se naznačit, kde byla umístěna nejrůznější oddělení jejího provozu, ubytováni její členové a v lepším případě i zaměstnanci a návštěvníci. Přitom se neobejdeme bez přihlédnutí k prostorové situaci města a vzniku a uplatnění zdejšího systému librat (*libratae, les livrées*). Tato část následujícího textu může samozřejmě spočívat jen na dosavadní literatuře posledního zhruba století, pocházející především z jihofrancouzského prostředí, přesněji: jen na určitém, značně omezeném a neúplném výběru z ní.

Romana curia byla i v Avignonu stále církevním centrem, nyní již se silným a sílícím centrálně administrativním rázem, nicméně byl při ní stále přítomen i zřetel k církevní reformě a k věroučným otázkám. To vše se odráží i ve vznikající stavbě paláce. Jistěže sídlo papežství bylo i významným centrem politickým; jeho hlavní zaměření bylo však podloženo věroučným hlediskem a určováno tradičním geografickým zájmem papežství na jižní a jihozápadní země, zesíleným o základní respekt k dominující Francii a jejím zájmům. Přední evropské dvory tu měly své stálé vyslance a zpravodaje a velké řády tu byly zastoupeny svými prokurátory. České království tohoto období k evropským mocnostem jistě nepatřilo a tak to byla jen příležitostná diplomatická poselství a návštěvy

královských vyslanců, případně panovníka samého, kdy se při papežském dvoře prezentovalo. Přesto se i za oboustranně nevýhodných podmínek vytvořilo v Avignonu něco, co bychom mohli nadneseně označit za zárodek zdejšího českého prostředí: žila tu postupně skupinka jedinců pocházejících z Českého království, kteří zaujali v kuriálním životě ne nevýznamné postavení, navzájem se bezpochyby znali a tvořili na své společenské rovině i jakousi oporu pro své soukmenovce přicházející z domova na čas ke kurii. Bezpochyby nemůžeme takové tvrzení doložit žádným záznamem vzájemných rozhovorů ani zprávami o nich, ale vyplývá z časové souvislosti jednotlivých úředních zpráv o příslušných jedincích – listin, listů, evidenčních a účetních dokladů – a z kombinace nejrůznějších stereotypních údajů těchto zpráv. V prvé řadě to lze demonstrovat na osudech tří lidí, Friedricha z Pernštejna, arcibiskupa v Rize, dále auditora sacri palatii Heřmana z Prahy a od určitého období i pražského biskupa Jana IV. z Dražic. Někteří z nich prožili v Avignonu, případně při kurii předchozího období, více let svého života, stáli k ní v jasném „služebním" vztahu a jejich osudy se v některém okamžiku navzájem protnuly, aniž by o tom byla v pramenech přímá zmínka. K této trojici se druží i několik dalších osob, u nichž je prokazatelný souvislejší nebo opakovaný pobyt u kurie, o nichž se ale nepodařilo zjistit o mnoho více než právě tuto skutečnost. Jinou kategorii „avignonských Čechů" pak představuje další skupina, totiž ta, jež do Avignonu častěji a opakovaně přicházela v zájmu vlastním, méně v zájmu panovníkově. Na prvním místě to byl až překvapivě Jan Volek, ale lze do ní počítat i některé (francouzské) diplomaty Jana Lucemburského. Věcný obsah královské diplomacie u kurie tu pro její teritoriálně a tematicky širší rozměr nechceme sledovat, ale v zájmu tématu „české přítomnosti v Avignonu" se musíme dotknout doby a jmenovitého složení královských poselstev, jež do Avignonu přicházela a samozřejmě zdejších návštěv členů panovnického rodu.

Kromě „avignonských Čechů" se pokusíme sledovat životní osudy a působení těch jedinců, kteří se v Avignonu častěji objevovali, a to pomocí kombinace věcného obsahu a frekvence listin (více obvykle nemáme k dispozici), v nichž se jejich jména vyskytují. U těchto lidí jsou neocenitelnou pomůckou zápisy o ocenění nájemných domů v Avignonu, které tito vytipovaní (i další) lidé obývali. K takovému personálnímu základu přidáme pokus využít jmenné údaje o exekutorech graciálních i některých justičních listin pro rekonstrukci vztahů těchto jedinců s jinými lidmi při kurii nebo – častěji – doma v Čechách. Při nedostatku jiných dokladů může tento pracný postup zachytit relativně plasticky jinak zcela utajené vzájemné vazby „avignonských Čechů" a domácího prostředí i jejich význam pro podporu domácích zájmů. Ve svém důsledku naznačí i narůstající zapojování domácího českého prostředí do internacionálního světa Avignonu. K tomu ovšem poslouží i využití některých možností, jež poskytuje diplomatika, resp. alespoň rámcové sledování některých vyhraněných typů papežských listin expedovaných do zemí českého státu. Méně než o diplomatický půjde o sociálně společenský aspekt, spíše o snahu postihnout touto cestou některé zasuté aspekty života české společnosti a jejích vazeb. Patří k nim sledování, kdo byl příjemcem určitého věcného druhu listin, jaká byla u vybraných listinných typů

jejich frekvence, a pokud to bylo možné, i podíl pro české příjemce určených listin v celkové emisi příslušného druhu. Vlastní diplomatickou otázku, jak se do třicátých let 14. století ustalovaly formuláře jednotlivých typů listin, která jednoznačně vysvítá i z malého výseku jejich českých dokladů, sice zaznamenáme, ale pochopitelně necháme zcela stranou: pokusit se o něco takového pouze pro malý výsek českých písemností postrádá opodstatnění.

Na závěr ještě poznámka spíše technického rázu: pramenným základem pro celý následující text jsou převážnou většinou písemnosti publikované v úvodním svazku edice *Monumenta Vaticana res gestas bohemicas illustrantia* (dále vždy *MBV, prodr.*). Na následujících stránkách je v poznámkovém aparátu důsledně odkazováno pouze na vydání oněch písemností v této edici, nikoliv na jejich případné edice starší, které jsou vesměs citovány na příslušném místě při otisku v MBV, prodr. S vděčností bych chtěla připomenout, že mnohé tituly z literatury, kterou jsem potřebovala nově či opakovaně užít pro avignonskou část textu, jsem získala jen díky ochotě a pomoci dlouhé řady přátel pobývajících přechodně v rozličných evropských zemích: všem tu patří, aniž bych je jmenovitě citovala, můj upřímný dík. Za odpovědné a přemýšlivé posouzení mého textu před jeho tiskem tu ráda a opravdově děkuji oběma recenzentům, dr. Kláře Benešovské, CSc. a Mgr. Janu Hrdinovi, PhD.

KLIMENT V. (Bertrand de Got)
5. června 1305 – 14. dubna 1314

Po brzkém úmrtí Benedikta XI. (Mikuláš Bocassinus, 22. října 1303 – 7. července 1304) rozhodovalo teprve konkláve v Perugii o dalším (a delším) vývoji papežství. Bylo třeba vyřešit situaci vzniklou anagnským atentátem a jeho dědictvím, prakticky tedy zaujmout postoj k Bonifáci VIII. a jeho odkazu na jedné a k francouzskému království a králi Filipu IV. Sličnému na druhé straně. Kardinálský sbor, tvořený dosud převážně Italy, se rozdělil do dvou skupin, z nichž každou vedl některý kardinál z rodu Orsini: probonifácovskou stranu Matteo Rosso, opačnou jeho synovec Napoleon. Když se nenašel vhodný kandidát papežského trůnu uvnitř sboru, padla po jedenácti měsících volba (připravená Napoleonem Orsini) na arcibiskupa z Bordeaux, přijatelného bonifácovcům i francouzské straně.

Cesta do Říma byla pro nového papeže Klimenta[1] samozřejmostí – ale nikdy ji neuskutečnil. Korunovat se nechal 14. listopadu 1305 v Lyonu[2] a nikdy už neopustil širší oblast své jihofrancouzské domoviny. Neměl tu ale žádné pevné sídlo a neměl žádnou kuriální praxi ani kuriální aparát. Byl bystrý až tvrdohlavý, ale také dobromyslný, labilní a především nemocný člověk.[3] Přitom jeho protihráčem byl až k tvrdosti cílevědomý Filip IV., který ho tlačil k volbě papežského sídla na území francouzského království, k odsouzení památky Boniface VIII., vyhrabání a spálení jeho ostatků, neboli prohlášení Boniface za heretika, naopak k ospravedlnění Nogaretovu (byl exkomunikován Benediktem XI.), ke svolání

1 Rozsáhlou starší literaturu shrnuje a interpretuje Karl August Fink, in: Handbuch der Kirchengeschichte III/2, red. Hubert Jedin, Freiburg 1968, část Die Päpste in Avignon, s. 365–384. Nověji Bernard Guillemain, Il papato sotto la pressione del re di Francia, in: Storia della chiesa, XI, Le crisi del trecento e il papato avignonese (1274–1378), a cura di Diego Quaglioni, Roma, San Paolo 1994, s. 178–233. Základní prací zůstává Guillaume Mollat, Les papes d'Avignon (1305–1378), v desátém vydání Paris 1965 je shrnuta všechna i speciálnější do té doby vyšlá literatura. Stručně s mnoha bibliografickými odkazy Agostino Paravicini-Bagliani, Clemente V, in: Enciclopedia dei Papi, s. 505–510. Tilmann Schmidt – Clemens V., Lexikon des Mittelalters, sl. 2142–2143.

2 Při korunovačním průvodu se zřítila zeď, přičemž zahynulo několik lidí, papež sám spadl z koně a z tiary vypadl nejvzácnější kámen – jeho životopis to vše považoval za špatné znamení; Stephanus Baluze – Guillaume Mollat, Vitae paparum Avenionensium I, Paris 1916, s. 61.

3 Necelý rok po korunovaci onemocněl do té míry, že se předpokládalo, že nepřežije a rovněž v dalších letech se mu vracely stavy vysokých horeček. Od ukončení viennského koncilu se už nikdy nevzpamatoval z trvalé nemoci. Předpokládá se, že šlo o žaludeční nebo střevní rakovinu. S hledáním „zdravého" místa se někdy spojuje i jeho těkání po různých oblastech.

koncilu jen do lokality na území Francie, k odsouzení vyslýchaných francouzských templářů a nakonec ke zrušení tohoto řádu.[4] Odsouzení Bonifácovo Kliment zprvu jednoznačně odmítl; mimo okruh Filipových rádců panovalo obecné mínění, že papež může být souzen jen koncilem a jen v otázce hereze. Ale 1310 přece proces začal četnými vyšetřováními, jež se táhla se zjevně odkladnými úmysly. Prohlásit předchůdce kacířem, to Kliment nikdy nemohl a Filip to jistě věděl, takže tento požadavek byl spíše nástrojem, jímž mělo být dosaženo jiných ústupků (např. omilostnění Nogaretovo). Stálá místní pohyblivost Klimentova se tu může jevit i jako odmítavé uhýbání člověka, který neměl (či nemohl mít) dost sil a možností k razantnímu a zásadnímu odporu.

Podobně tomu bylo s císařskou volbou po smrti Albrechta I. Habsburského v květnu 1308. Filip IV. okamžitě vystoupil s kandidaturou svého bratra Karla z Valois, pro niž žádal podporu papežovu. *Renovatio imperii* se mělo uskutečnit pod absolutním francouzským vlivem. Kliment se zprvu obrátil na říšské volitele s výzvou, aby vybrali osobu věrnou církvi, až v říjnu se vyslovil pro Karla z Valois. Dne 27. listopadu 1308 byl zvolen Jindřich VII. Lucemburský,[5] Kliment ho okamžitě podporoval a už v červenci 1309 určil datum korunovace na 2. února 1312, ke které se, s nadějí na vymanění z francouzského tlaku, chtěl sám vypravit do Říma. Vše dopadlo zcela jinak, když se ve složitých italských poměrech Jindřich VII. dohodl nikoliv s tradičním papežským spojencem Robertem Neapolským, ale s jeho rivalem, sicilským králem Friedrichem III. Aragonským. Současně se ve Francii postavil Filip IV. proti spojení arelatského a viennského území jako další síly na teritoriu dnešní Francie. Klimentovi zjevně na složitou diplomatickou hru nestačily síly. Jindřicha VII., poté co dobyl kapitol, korunovali 29. července 1312 v lateránské (ne vatikánské) bazilice tři kardinálové, ale už v září císař Řím opustil směrem k Florencii; při vojenských neúspěších se chtěl stáhnout do ghibellinsky věrné Pisy, avšak v Buonconventu u Sieny 24. října 1313 zemřel. Kliment V. v posledním měsíci svého života ještě chystal jmenování Roberta Neapolského císařským vikářem ve všech územích vakantního císařství (s výjimkou Janova), ale zemřel dříve, než mohla být bula skutečně vydána.

V Itálii samé během Klimentova pontifikátu silně poklesla papežova autorita, jemu samému byla bližší problematika Anglie Eduarda I. a II. a Flander. Po celou dobu Klimentovy vlády byla přítomna i východní politika, podněcovaná žádostmi arménského krále a naléháním z Kypru. Od 1307 usilovali johanité

---

[4] Původně Filip už 1305 požadoval spojení všech rytířských řádů do jediného, který by měl být podřízen pouze jemu nebo některému jeho familiáři. K zaměření výlučně proti templářům došlo r. 1307. Řád nebyl nikdy zrušen z papežova rozhodnutí, ale až po jednání viennského koncilu. Majetek templářského řádu byl převeden na řád johanitů. – Vedle těchto zásadních problémů ustupují jiné, jako jednání o míru mezi Francií a Anglií nebo o míru ve Flandrech, poněkud do pozadí.

[5] Volba je brána pod prizmatem pozdějšího vývoje jako profrancouzská, ale právě tak je ji možno vnímat (a reálněji) opačně, že tu kurfiřti odmítli jednoznačnou francouzskou převahu v Evropě, jež by znamenala změnu všeho dosavadního evropského uspořádání ve prospěch nové velmoci. V tom případě sice dbali práv církve, ovšem ve vlastním říšském zájmu. Jestli tu reagovali na původní prohlášení Klimenta V., není tak jednoznačné, jak naznačuje Paravicini-Bagliani, spíše si jen byli vědomi toho, co by plné mocenské spojení Francie a papežství znamenalo pro dosavadní uspořádání kontinentu, v němž už sami získali tak významné místo.

o získání ostrova Rhodos a na jejich žádost jim Kliment z papežské svrchovanosti ostrov postoupil; dobyt byl 1309. Věc křížového tažení byla zařazena mezi body, o nichž měl jednat koncil a mimo Rhodu šlo už i o Granadu, jejíž získání španělským králem přijal Kliment mezi oficiální zájmy církve. Obecné křížové tažení ale muselo v programu koncilu ustoupit přednostnímu zájmu Filipa IV., jímž bylo vyřešení existence a majetku templářského řádu. Z projektu křížového tažení zůstal jen desátek, uložený některým státům a diecézím. Vnitrocírkevní věcí předloženou koncilu byla ještě neúspěšná snaha po nalezení kompromisu mezi oběma křídly minoritského řádu; napětí mezi spirituály a konventuály se stalo jedním z hlavních problémů řešených pak pontifikátem Klimentova nástupce.

Koncil ve Vienne se sešel mezi říjnem 1311 a květnem 1312. Vedle jmenovaných, dobovou situací vynucených jednání byla na něm předložena řada reformních návrhů jak účastníky koncilu, tak Klimentem samým. V tom případě se staly podkladem zákonných ustanovení, publikovaných částečně ještě na koncilu, částečně až po něm poté, co byly 1314 předloženy k diskusi univerzitám. Byly shrnuty ve sbírce *Liber septimus*, pro niž se po komentáři Johanna Andreae vžil titul *Clementinae*. K zařazení Klementin mezi oficiální sbírky kanonického práva mohlo dojít až 25. října 1317 rozhodnutím Klimentova nástupce.

Kliment V. svými kreacemi zásadně proměnil kardinálský sbor:[6] Z dvaceti čtyř jím nově jmenovaných kardinálů byl jeden Angličan, všichni ostatní Francouzi, tři ze severu země a dvacet z jihu, z nich třináct přímo z Gaskoňska (a mezi nimi početná skupina Klimentových příbuzných); z Italů nejmenoval nikoho. Podobně se nově dostávali lidé z jihu a východu Francie i mezi členy papežského dvora. Samo kuriální uspořádání se za Klimentovy doby nijak neměnilo, navazovalo na starší stav a ani administrativa se ještě tolik nerozvíjela a neměnila své formy. Klimentovou dobou ovšem začíná série avignonských register. Papežskou pokladnu shledal Kliment při svém nastoupení zcela prázdnou, takže kuriální obchodníci museli zprvu dvůr sami financovat. Papež reagoval tak, že od 1. února 1306 předepsal nový poplatek nazvaný anáta, jež tehdy znamenal odevzdání celoročního příjmu nově papežem obsazeného beneficia. Vztahoval se na území Anglie, Skotska, Irska a Walesu. Po smrti zanechal Kliment svému nástupci – po zapravení testamentárních podělování – 70 tisíc zlatých.

JAN XXII. (Jakub Arnoldův Deusa – Duèse)
7. srpna 1316 – 4. prosince 1334

Konkláve po smrti Klimenta V. bylo mimořádně dlouhé a bouřlivé; zahájeno bylo v Carpentrasu, pouliční bitky služebníků, vojáků a přívrženců jednotlivých stran, které počátky jednání doprovázely, vedly ale k tomu, že se 24. července 1314 nejprve italští, pak všichni kardinálové v zájmu vlastní bezpečnosti rozprchli mezi Avignonem, Orange a Valence. Po smrti krále Filipa IV. (24. 11. 1314)

6 Guillemain, La cour, s. 185.

a po dalších rychlých změnách na francouzském trůně se iniciativy zabezpečit klidnou volbu ujal hrabě z Poitiers. Když se k návrhu tří italských kardinálů připojili Gaskoňci a po nich i další, byl nový papež zvolen jednomyslně. Drobný a mentálně živý sedmdesátník byl značně vzdělaný na univerzitách v Cahors, Montpellier a Orléansu (byl doktorem obojího práva), teologii studoval v Paříži, přednášel na univerzitě v Toulouse. Jako familiář krále Karla II. Neapolského (od 1298) jím byl jmenován kancléřem sicilského království a poté zůstal nějaký čas i ve službách krále Roberta. 1310 byl zvolen biskupem ve Fréjus, ale ještě téhož roku ho Kliment V. transferoval k biskupství v Avignonu a svěřoval mu choulostivá jednání v procesu Bonifáce VIII. V prosinci 1312 ho týž papež jmenoval kardinálem sv. Vitala, po třech měsících Jan postoupil na kardinalát biskupství portského.[7] Po volbě se nový papež rychle vrátil do Avignonu, kde se trvale usadil.

Jan XXII.[8] začal svou vládu obezřetnou a promyšlenou politikou, jež se časem stala základem stability a prosperity avignonského papežství (a ještě později přispěla k jeho odsuzování). Při rozdrobené Itálii a jejích stále mezi sebou soupeřících a bojujících teritoriích a komunách se stalo iluzorním, že by papežství mohlo být hospodářsky zabezpečeno vlastním státem. Bezvýsledné zůstalo i vysílání legátů,[9] kteří měli v Janově zastoupení zajistit klid a prosperitu území. Italské chaotické poměry také zdůvodňovaly, že se sem papež nevracel. Jan XXII., sám Francouz, právník[10] a politik, sáhl po zcela jiném systému vnějšího zabezpečení papežství (aniž by starší pustil ze zřetele), když na jasném právním základě sjednotil dosavadní rozličně uplatňované způsoby udělování beneficií papežem. Na právní a úřední akt o jmenování beneficiáta se pak vázaly pravidelné, i když nevelké poplatky a taxy, jejichž množství ale zaručovalo stálý stabilní příjem, jaký umožňoval všestrannou rozsáhlou činnost papežského dvora a kurie.[11] Základ systému byl ve dvou nařízeních Jana XXII., už z 15. září 1316, tedy jen pět týdnů po volbě (bulla *Ex debito*) a ze 17. listopadu 1317 (*Exsecrabilis*).

---

7 V LMs je uvedeno biskupství ostijské, přidržuji se však základního údaje u Eubela i ve většině literatury.

8 Základní souhrnná literatura s bibliografickými odkazy je stejná jako v pozn. 1. Z novějších encyklopedických hesel: Christian Trottmann, Giovanni XXII., Enciclopedia dei Papi, s. 512–521; J. Grohe, Johannes XXII., Lexikon des Mittelalters, sl. 544–546; Carl August Lückerath, Johannes XXII., Theologische Realencyklopedie, Studienausgabe VII, 1993, sl. 109–112; Ludwig Vones, Johannes XXII., Lexikon für Theologie und Kirche, 1996^3, sl. 950–951; Jan Walkusz, Jan XXII, in: Encyklopedia katolicka 7, Lublin 1997, sl. 833–834.

9 Nejvýznamnější byla legace kardinála Bertranda du Poujet v severní Itálii v letech 1319–34, jež měla ovšem řešit politické guelfsko-ghibellinské vztahy a zasahovat proti „tyranům" lombardských komun. Na prahu permanentní války byla trvající situace v Itálii také příčinou toho, že největší část výdajů papežské komory, až 60 %, kam je ale započítána i obrana paláce a ceremoniální výdaje, byla v době Jana XXII. určena na vojenské a válečné potřeby.

10 Je třeba připomenout jeho oficiální vyhlášení Clementin. Rovněž právní konstituce, které Jan XXII. vypracoval během svého pontifikátu, byly dodatečně shrnuty do sbírky Extravagantes communes a Extravagantes Iohannis XXII, které uzavřely sbírku středověkého kanonického práva, Corpus iuris canonici.

11 K administrativním poplatkům se pojily i dávky, vlastně daně, vycházející z velikosti onoho beneficia. Podoba a výše těchto poplatků se stabilizovala a vyhraňovala teprve v následujících letech. Tak se anáty, zmíněné již za Klimenta V., ustálily až kolem roku 1327 ve výši poloviny příjmu z uděleného beneficia za první rok, zato bez původního teritoriálního omezení.

První bula stanovila, že všechna beneficia, jež se jakýmkoliv způsobem uvolnila *apud Sedem Apostolicam*, může plnoprávně znovu obsadit jen papež,[12] druhá vylučovala kumulaci beneficií u jedince, který měl ta nadpočetná vzdát do rukou papeže. Trvala-li zásada, že beneficium jednou udělené papežem se už nemůže vrátit ke staršímu způsobu obsazování volbou, logicky neustále narůstal počet těch pod přímou pravomocí papeže.[13] Pro zvládnutí celocírkevního teritoria to znamenalo, že se k centralizování správy beneficií u kurie nutně připojovala i písemná forma, jež agendu podvojně zachycovala, totiž pro příjemce i pro kurii; specializovaná a propracovaná administrativa začala prudce narůstat a provoz kanceláře dostal od Jana XXII. pevný psaný řád.[14] Stejně tak ke konci pontifikátu vybavil zvláštním řádem i soudní dvůr (*Ratio iuris*, 1331). Protipólem zprvu nenápadného centrálního systému byly zásahy Jana XXII. do úměrné velikosti a uspořádání diecézí na jihu Evropy,[15] při nichž nový papež navázal v prvých letech svého pontifikátu na Bonifáce VIII.

Jan XXII. je v obecném povědomí fixován především jako papež politik a na jeho dvoře se skutečně soustřeďovaly zprávy o dění v tehdejším světě i snahy do nich zasahovat a usměrňovat je. V pozadí byl mnohdy až misijní úmysl: podporu boje proti Maurům vyprovokovaly výzvy arménského krále tlačeného Turky, baltická politika měla v pozadí zájem o pohanské území Litvy a jednání s knížetem Gediminem. Jan XXII. podporoval dominikánskou misii k Mongolům, na sever od Černého moře a do Persie, misii na Krym a do Gruzie a nakonec i na Dálný východ, do Číny a Indie. Zúčastnil se jí i Odorik Čech z Pordenone. Jan XXII. se trvale pokoušel prostředkovat mezi Kyperským a Arménským královstvím, v Janově, Anglii, Brabantsku či Flandrech a hlavně mezi Francií a Anglií. Informovanost papežského dvora o politickém dění ve světě vzešla z ideje realizovat úkoly papeže-mírotvorce.

Nicméně se celým Janovým pontifikátem táhly tři kontroverzní záležitosti politicko-teologického charakteru, z nichž alespoň dvě silně zasáhly do evropského dění. Především to bylo obsazení císařství, kde Jan XXII. vycházel z tradičního pojetí nadřazení spirituální moci.

Po smrti Jindřicha VII. byli zvoleni dva římští králové a oba byli jako králové korunováni: v Cáchách Ludvík Bavor, v Bonnu Friedrich Habsburský. Jan XXII. prohlásil v té situaci císařství za vakantní; klonil se spíše k Friedrichovi, nicméně říšský vikariát svěřil Robertovi Neapolskému. Po bitvě u Mühldorfu (v září 1322) vítězného Ludvíka neuznal, naopak ho vyzval k odstoupení do tří měsíců. Když k tomu nedošlo, zahájil Jan XXII. r. 1323 první proces proti Lud-

[12] Navázal tu na bulu Licet ecclesiarum, vydanou už 1265 Klimentem IV., která byla východiskem systému rezervací.

[13] Systém rezervací, jak se vyvíjel od jednotlivin ve 13. století, v české literatuře přehledně shrnul Jaroslav Eršil, Správní a finanční vztahy avignonského papežství k českým zemím ve třetí čtvrtině 14. století, Praha 1959 (Rozpravy ČSAV, řada společenských věd, 1959, sešit 10, ročník 69), s. 18–23.

[14] Michael Tangl, Die päpstlichen Kanzleiordnungen von 1200 bis 1500, Innsbruck 1894, s. 91–110. Tamtéž, s. 83–91, i řád pro soudní dvůr i další ustanovení pro kuriální úřady.

[15] Týkalo se hlavně oblasti Languedocu, kde Jan XXII. konstituoval hned 1317–18 šestnáct diecézí, a dalších jeho organizačních zásahů na jihu Francie. Guillemain, Il papato ad Avignone, in: Storia della chiesa XI, s. 247.

víkovi a po králově apelaci a výzvě ke svolání koncilu ho v březnu 1324 prohlásil za sesazena; jeho přívržence exkomunikoval a nad územími vyhlásil interdikt. Rozhořela se i literární válka, z jejíchž děl je nejznámější *Defensor pacis* Marsilia z Padovy. Silně ghibellinské stanovisko Ludvíkova okolí, podpořené pak františkánskými spirituály, formulovalo nové pojetí suverénního císařství plně nezávislého na papežství. To Jan XXII., představitel spirituální moci, přijmout ani jen tolerovat nemohl, takže po celou další dobu jeho pontifikátu se táhl urputný spor s Ludvíkem, kulminující ve třech fázích vždy císařovou exkomunikací. Ludvík reagoval s obdobnou tvrdohlavostí, označoval papeže za heretika a s podporou italských ghibellinů, především Mattea Viscontiho a Cangranda della Scala, se vypravil vojensky do Itálie a nechal se tam korunovat italským králem; došel až do Říma, kde z rukou Sciary Colonna přijal i císařskou korunu. V dubnu 1328 pak jím svolané shromáždění sesadilo papeže Jana a místo něho dosadilo minoritu Petra Rinalducciho di Corvaro, který přijal jméno Mikuláš V.[16] Přes všechnu vnější formu politického boje, v němž byla zainteresována většina Evropy, tu šlo o ideový konflikt mezi tradičním pojetím duchovní a světské moci, pojetím dvou mečů, jak k němu dospěl Bonifác VIII., a na druhé straně naprosté suverenity světské moci.[17] Každá strana mluvila jinou řečí, ze svého stanoviska nemohla ustoupit a ze slepé uličky, v níž se každá z nich octla, nebylo zatím východisko. Kauza Ludvíka Bavora zůstala ještě aktuální po další dva pontifikáty a skončila až Ludvíkovou smrtí, jež teprve umožnila jeho novému protikandidátu na říšský trůn, markraběti Karlovi Lucemburskému, plnou podporu v říši a s použitím maximální diplomacie i papežské uznání Klimenta VI.

Zcela jiného charakteru byl další velký spor, který Jan XXII. převzal po předchůdcích a nakonec i předal budoucím nástupcům: napětí mezi oběma křídly minoritského řádu, spirituály a konventuály. Zde šlo převážně o teologický spor, jehož základem bylo pojetí chudoby: byli Kristus a jeho učedníci naprosto chudí, nebo vlastnili některé věci? A sv. František se svou družinou žil v naprosté chudobě a mají tak tedy žíti i minorité?[18] „Chudé" křídlo řádu, spirituálové, tomu tak chtělo, konventuálové přijali nutnost základního vlastnictví. Dekrety Mikuláše III. a další viennského koncilu (*Exiit qui seminat* a *Exivi de Paradiso*) to řešily tak, že hmotný majetek řádu byl přenesen na apoštolskou stolici a bratří ho jen užívali – po papežově souhlasu a v míře odpovídající jejich přesvědčení. Uklidnění to nepřineslo; napětí v řádu se stupňovalo především v Languedocu. Delegace 64 zdejších spirituálů dorazila počátkem roku 1317 k sídlu papeže

---

16 Po odchodu Ludvíkově z Říma protipapež odstoupil a dohodl se s velmi vstřícně jednajícím Janem XXII.

17 Na výchozí pozici badatele a dokonce na jeho národní příslušnosti, jež mu umožňuje bližší porozumění pro tu nebo onu stranu, je také do značné míry závislé hodnocení celého sporu v odborné literatuře. Nesporná je ovšem tvrdohlavost a neústupnost obou stran, jež hraničila s přeháněním a schválnostmi; ale hájení vlastního názoru nebývá bráno jako negativum. V podstatě tu spíše než o politický spor šlo o spor mezi různými idejemi a možnostmi jejich uplatnění, jímž se hlásil novověk.

18 Ulrich Horst, Evangelische Armut und päpstliches Lehramt: Minoritentheologen im Konflikt mit Papst Johannes XXII. (1316–34), Stuttgart u. a. 1996 (= Münchener kirchenhistorische Studien 8). V českém prostředí se dlouhodobá aktuálnost této otázky projevila už dílem sv. Anežky a jejím úsilím o dokonalou chudobu.

v Avignonu a žádala slyšení. Několik jich bylo zprvu uvězněno, ale pak byla celá skupina začleněna do řádu celestinů. Jana XXII. to přimělo blíže se situací zabývat. V následujících letech, do cca 1322/3, probíhala řada intenzivních debat a jednání v konsistořích i na univerzitách v Paříži a Oxfordu. Široce pojatých učených disputací se zúčastnili přední odborníci řádu, univerzitní i kuriální teologové různých zemí; teprve všechen shromážděný a utříděný materiál[19] se stal podkladem papežova doktrinálního rozhodnutí v bule *Cum inter nonnullos* z 12. listopadu 1323.[20] Prohlašuje pojetí, že Kristus a jeho učedníci nevlastnili nic ani osobně ani společně, za kacířské. Většina františkánů doktrínu přijala, ale tři výrazní představitelé řádu, Michal da Cesena, Vilém Occam a Bonagrazia da Bergamo, to odmítli a nakonec uprchli z Avignonu, aby se v květnu 1328 připojili v Itálii k Ludvíku Bavorovi. Tím se původní teologická záležitost změnila v politickou a další útočiště spirituálů na císařově dvoře v Mnichově jen podpořilo neřešitelnost obou již propojených sporů.

Třetí rozsáhlá sporná věc, kterou Jan XXII. řešil teprve počátkem třicátých let, byla opět doktrinálního rázu, ale nepřerostla plně do politické roviny. Jejím iniciátorem byl papež sám, vyvolala opět veřejnou polemiku, ale jen uvnitř církevních nebo intelektuálních kruhů. Teologická otázka *de visione beatifica*[21] vychází z Apokalypsy 6,9 a z tradic patristiky a v lecčem navazuje na učení o chudobě Kristově. Jan XXII. často veřejně kázal[22] a při takové příležitosti na svátek Všech svatých 1331 v katedrále prohlásil, že duše zemřelých (i světců) mohou přímo vidět Boha teprve po posledním soudu. Svou tezi pak v několika dalších kázáních opakoval a rozvíjel. Vzbudila polemiku uvnitř kurie a papež vyzval kardinály a teology, aby se k ní vyjádřili. Oxfordští teologové při kurii scotistického zaměření ji podpořili, v opozici byl budoucí papež Jacques Fournier a dominikán Thomas Waleys. Papež vyzval avignonské kazatele, aby mluvili k tématu v městských kostelích. Stalo se a vznikaly i písemné traktáty. Na pařížské Sorbonně se papežova teze stala tématem quodlibetní diskuse, kde se jeho pojetí posunulo do roviny domněnky. Ale to už se *visione beatifica* blížila zpolitizování, když se o ni začal zajímat francouzský královský dvůr i další evropské dvory a velké univerzity a řády. V úvahu přišlo i to, že by o papežově pojetí mělo být rozhodnuto na zasedání konsistoře. Místo institucionálního řešení ale nastoupila autorita předního kuriálního teologa Jacquesa Fourniera, před kterým a v přítomnosti dvou dalších kardinálů Jan XXII. krátce před smrtí prohlásil, že duše spravedlivých vidí Boha hned po smrti v té míře, jak to dovoluje stav a podmínky duše oddělené od těla, tedy přece s možným rozdílem od vidění po posledním soudu. Benedikt XII. pak teologickou otázku uzavřel

---

19 Je dochován v rukopise BAV, fond Vat.lat. 3740.

20 Extravag. Jo, 14, 4.

21 Tematikou se dlouhodobě a v řadě prací zabýval především Christian Trottman, srov. La vision béatifique des disputes scolastique à sa definition par Benoit XII., Bibliothèque des École françaises d'Athène et de Rome, 1er série 289, Paris 1995, a bibliografickou přílohu při jeho hesle o Janu XXII. v Enciclopedia dei Papi.

22 Dochovalo se, dokonce v autografu, přes třicet kázání Jana XXII., častá je v nich mariánská tematika, některá zasahují do politické oblasti. Rukopisné dochování kázání i dalších spisů seznamenává Trottman v bibliografické příloze hesla v Enciclopedia dei papi, s. 521.

konstitucí *Benedictus Deus* z 29. ledna 1336, v níž poslední výhradu jiné kvality vidění po smrti a jiné po posledním soudu nechal otevřenu.

Z jednotlivin kulturního dosahu z doby Jana XXII. stojí ještě za zmínku jeho vydání buly *Docta sanctorum* z roku 1322, jež se jako první písemné dílo věnuje hudebně technickým otázkám. Zřizováním stolic starých jazyků na univerzitách v Paříži, Oxfordu, Salamance a Bologni realizoval Jan XII. snahy viennského koncilu o vyšší vzdělání duchovenstva.

BENEDIKT XII. (Jacques Fournier)
20. prosince 1334 – 25. dubna 1342

Syn pravděpodobně mlynáře z okolí Pamiers byl od dětství určen k duchovní dráze. Pod vlivem strýce vstoupil do cisterciáckého řádu v opatství Fontfroide, kde se 1311 stal opatem. Jan XXII. ho 1317 jmenoval biskupem v Pamiers, 1326 přeložil do Mirepoix a 1327 jmenoval kardinálem sv. Prisky. Jako biskup se budoucí papež z osobního přesvědčení snažil v obou podpyrenejských diecézích překonat tamní herezi doktrinální cestou.[23] Respektovaným teologem zůstal i při kurii; byl tu přizván i k procesům se spirituály. Papežem byl zvolen ve svých cca 50–55 letech.

Benedikt XII.[24] byl korunován 8. ledna 1335 a pontifikát zahájil redukcí drobných nepořádků v chodu kurie, z těch zásadnějších třeba příkazem k návratu kleriků k jejich beneficiím, pokud nemají u kurie zvláštní poslání, nebo předepsáním zkoušek pro uchazeče o beneficia. Pokračoval v centralizačním trendu správy církve při současném důrazu na kázeň. Ve srovnání s předchůdcem značně redukoval počet těch nižších beneficií, ke kterým jmenoval uchazeče. Naopak během jeho pontifikátu značně vzrostl počet dispensí z illegitimity, což byl jak důsledek vžití se kanonickoprávních předpisů, tak akt humánního řešení situace kněžských dětí. Základy celocírkevní správy, jak je položil Jan XXII., Benedikt zdokonalil a k dosavadním řádům Janovým, jež regulovaly chod většiny kuriálních úřadů, vydal ještě řád pro penitenciárii (8. 4. 1338, *In agro dominico*) a nechal pro ni sestavit formulář písemností. Roku 1340 následovaly ještě poslední předpisy pro soudní dvůr. Mezi písaři komory pověřil tři sekretáře péčí o koncipování a vyhotovení nejdůležitějších písemností a inicioval zavedení pořádku do evidence suplik.[25] Radikální snížení počtu papežem udělených beneficií snížilo příjmy papežství o třetinu; ve výdajích doby Benediktovy tvořily podstatné položky almužny, stavby, pořizování parament a knih.

Benedikt XII. nebyl politikem, ale byl především přesvědčeným teologem. 29. 1. 1336 promulgoval konstituci *Benedictus Deus*, jež na západě uzavřela spor o *visione beatifica*. Na nesouhlas arménské církve s vyhlášeným doktrinálním řeše-

[23] Při 98 procesech bylo odsouzeno jen 5 kacířů; z té doby se dochovala sbírka jeho 31 kázání.

[24] Srov. souhrnnou literaturu v pozn. 1. – Speciální novější souhrny: Bernard Guillemain, in: Enciclopedia dei papi, sl. 524–530. Bernard Schimmepfennig, in: Lexikon des Mittelalters, sl. 1861–1862; Ludwig Vones, in: Lexikon für Theologie und Kirche, II, Freiburg i. Br. 1994^3, sl. 207–208.

[25] Registra suplik začala být vedena až za jeho nástupce Klimenta VI., kdy opět enormně vzrostl počet milostí.

ním reagoval vlastním spisem o 117 článcích, v nichž dokazoval pojetí obsažené v bule. Hrozba otomanské říše křesťanskému východu podnítila sice Benediktovo vyhlášení sbírky na pomoc tamním panovníkům, ale navrhovanou diskusi s východní církví na generálním koncilu odmítl s tím, že možný je pouze návrat k římské ortodoxii. Pokračoval však v misiích na Dálný východ; v Persii a Číně se vytvářela katolická hierarchie. Na žádost velkého chána vyslal 1338 do Číny delegaci mnichů vedenou minoritou Mikulášem Bonetem. Misi papež vybavil řadou vlastních listů líčících základy křesťanství. Delegaci doprovázel Jan Marignolla z Florencie. Do Pekingu dorazili 1342 a po smrti chánově se 1352 vrátili bez dosažení původního cíle.

Benedikt XII. proslul především reformními ustanoveními týkajícími se řeholního života a konstitucemi pro jednotlivé řády: návrat potulných řeholníků do klášterů přikazovala bula *Pastor bonus* už ze 17. 6. 1335, volné přestupy mezi řády zakazovala bula *Regularem vitam* (4. 7. 1335); následovala 12. 7. téhož roku reformní ustanovení pro cisterciáky (*Fulgens sicut stella*), o rok později pro benediktiny (20. 6. 1336 *Summi magistri dignatio*), podrobné předpisy o třiceti odstavcích pro minority (28. 11. 1336 *Redemptor noster*) a nakonec pro řeholní kanovníky (15. 5. 1339 *Ad decorem ecclesie*). Všechna ustanovení zdůrazňují vedle organizace a kontroly v řádech, kultu a disciplíny řeholníků především jejich výchovu a nutnost vzdělání. Mnohé zůstaly v platnosti až do 16. století. Mezi řády reformovanými Benediktem XII. chyběli dominikáni, kteří se ostře postavili proti tomuto směru papežovy činnosti.[26]

Papež-teolog nebyl papežem-politikem. Jeho zásahy do evropské veřejné situace nebyly skutečnou politikou, ale vesměs byly neseny spíše papežovou mírotvornou snahou a reálně nebyly nejvhodnější. I do Říma se Benedikt chtěl vrátit jako posel míru, ne jako vítězný vládce. Jako první přípravu k tomu vyslal do patrimonia v květnu 1335 svého zástupce Bertranda di Déaulx, aby dohlédl na správu území či vyměnil špatné úředníky. Legát nijak neuspěl, jelikož místní správci Romagne a Marky už mezitím považovali spravované území za své. Ve snaze pomoci Robertu Neapolskému k vítězství nad sicilským králem Friedrichem III. Aragonským podpořil Benedikt severoitalské rody věrné papeži: Scalligery jmenoval svými vikáři ve Veroně a Vicenze, Gonzagy v Mantově, d'Este v Modeně, Visconti v Miláně, a netušil, že tím přispívá ke konsolidaci jejich signorií. Bologna, od 1327 papežské město, vyhnala 1334 legáta a za tři roky nato se spojila s osnovatelem rebelie Taddeem Pepolim. Až na to Benedikt reagoval exkomunikací a interdiktem, ale brzy přistoupil na dohodu: 1340 přísahala Bologna věrnost papežovu zástupci a slíbila platit census a Taddeo Pepoli byl jmenován správcem práv a statků církve v Bologni. Návrat do Říma, zmítaného boji mezi zdejšími aristokratickými rody, nebyl nikdy jasně stanoven, přesto Benedikt nechal nákladně opravit lateránskou baziliku a především nově zastřešit baziliku svatopetrskou. Současně začal budovat palác pro sídlo papežství v Avignonu a pro tamní liturgické potřeby založil sdružení kaplanů zvané *capella intrinseca*, předchůdkyni pontifikální kaple.

[26] Snad šlo o reakci i na to, že Benedikt v bule Fulgens zakázal cisterciákům věnovat se studiu práv; dominikánský řád v tu dobu podporoval právní studia svých členů.

Z tradičních evropských politických sporů pokračoval konflikt s Ludvíkem Bavorem. Po Benediktově nastoupení vyslal k němu císař poselstvo, ale papežovy podmínky pro smír, stanovené pod vlivem králů francouzského a neapolského, byly pro Ludvíka nepřijatelné. Sněm v Rhensu a Frankfurtu reagoval 1338 vyhlášením nezávislosti císařské moci na papežství; novou ideu rozpracovali hlavně Marsilius z Padovy a Vilém Occam, dovolávající se koncilu. Když Ludvík Bavor uzavřel tajné úmluvy s anglickým králem Eduardem III., kterého jmenoval 1338 císařským vikářem, začala na scénu evropské politiky výrazně vstupovat i Anglie. Její podpora Ludvíkem Bavorem měla značný význam při eventualitě francouzsko-anglické války. Benedikt XII. se pokoušel o smír mezi Anglií a Skotskem, po obsazení Auvergne Angličany se snažil odvrátit francouzského krále Filipa VI. (již z rodu Valois) od obsazení hrabství Guyenne a dosáhnout klidu zbraní. Výsledkem byla jen porážka francouzské flotily poblíž Brugg a spojení Vlámů s Angličany. Začínala stoletá válka. Pokusy papeže-teologa ovlivnit církevní stát a běh evropských politických dějin zůstaly neúspěšné. Benedikt XII., od 1340 nepohyblivý pro nekrózu v nohou, zemřel na gangrénu 25. 4. 1342. Vedle pohřbu a náhrobku v avignonské katedrále byla jeho busta už 1342 umístěna rovněž v bazilice sv. Petra v Římě.

AVIGNON – NOVÉ SÍDLO PAPEŽŮ

Jako prvý z řady avignonských papežů je běžně brán Kliment V. (1305–1314). Byl jím jen v tom smyslu, že jako první z papežů za celý svůj pontifikát nikdy nenavštívil Řím a sám Francouz a pod trvalým, silným tlakem krále Filipa IV. Sličného (1285–1314) se jako papež pohyboval jen po francouzském území. Před svou volbou byl arcibiskupem v Bordeaux, korunován byl v Lyonu, pro místo konání koncilu volil Vienne a se svou kurií se pohyboval jen mezi těmito místy, Poitiers a nakonec i Avignonem. Jeho doba je teprve přípravným obdobím pro éru vlastního „avignonského papežství" nejen neexistencí trvalejšího sídla, ale především dosud chybějícím novým uspořádáním, nároky a působením papežství i kurie, jaké dobu avignonského papežství charakterizují. Nicméně tuto novou etapu Kliment V. zahájil dotvořením legislativy jako fundamentální složky církevního uspořádání 14. století.

Avignon zvolil Kliment V. jako jedno z dočasných sídel kurie a dvora až k jednáním roku 1310, jež se měla týkat odsouzení Bonifáce VIII., které požadoval Filip IV. Kliment sám se chtěl trvale usadit v blízkosti Vienne. Že se stal sídlem nakonec Avignon, lze vidět jako jeden z jeho drobných truců, až nenapadnutelných vítězství proti tlaku Filipa IV., který na něm požadoval trvalé usídlení papežství na francouzském území. Město Avignon mělo jistě příznivou geografickou polohu, ale pod přímou pravomoc francouzské koruny nepatřilo. Bylo z východní strany obklopeno územím hrabství Venaissin, jež od doby Řehoře X. (1271–1276) bylo majetkem papežů, a město samo mělo od 1290 jediného pána a majitele ve zdejších Anjouovcích jako lenících neapolského krále z téhož rodu. Francouzské státní teritorium bylo ovšem v těsném sousedství: na druhém, pravém břehu Rhôny stála přímo v prostoru nad Villeneuve-les-Avignon mohutná francouzská pohraniční pevnost sv. Ondřeje a dokonce v samém Villeneuve, přímo proti vyústění avignonského mostu, vystavěl Filip IV. v letech 1300–1307 ještě svůj hrad s velkou obrannou věží. Nezbývalo, než aby i tyto okolnosti až geografického rázu měl první „avignonský" papež neustále na mysli.

V každém případě musel především řešit nastalý problém, kde se se svým okolím usadit. Město Avignon nebylo na přijetí papežského dvora a kurie nijak připraveno. Kliment V. byl přesvědčen o provizornosti avignonského sídla – sám se chtěl ještě krátce před smrtí vrátit do Bordeaux –, a proto se ani nesnažil o nalezení trvalejšího ubytování uvnitř města. V tom vycházel z praxe mnohých svých předchůdců ve 13. století, kteří strávili většinu svého času v rozličných italských městech, ve Viterbu, Spoletu, Orvietu, Perugii či Anagni a dalších, ale tehdy šlo vždy o území vlastního papežského státu. Kliment se v Avignonu usa-

dil v komplexu dominikánského kláštera, založeného už 1220. Objekt pro jeho rozlehlost využíval k velkým ceremoniálním aktům[1] i Klimentův nástupce Jan XXII. Dalším dvěma papežům, Benediktovi XII. a Klimentu VI., posloužil pro obřad korunovace[2] nebo při jiných nutných případech. Vedle praktických prostorových důvodů tu nejspíš spolupůsobila i poloha kláštera poměrně vzdáleného od avignonského skaliska, pod nímž byl levobřežní vstup na most přes Rhônu. Klášter dominikánů ležel v jihozápadním cípu města za starými hradbami, v prostoru mezi nimi a novými hradbami dodnes (po rekonstrukčních opravách) dochovanými. Při svém jižním okraji[3] bylo teritorium dominikánského kláštera vymezeno dolním tokem jednoho ramene řeky Sorgue,[4] jež tu ústilo hned za hradbami města do Rhôny. Toto ústí vodního toku respektovala rovněž jedna z městských bran mladšího opevnění, zvaná dominikánská.[5]

PAPEŽSKÝ PALÁC

„Dlouhé konkláve"[6] bylo ukončeno až po dvou letech volbou Klimentova nástupce, a to především díky taktní diplomacii kardinála Napoleona Orsini. Zvolen byl Jacques Duèze, muž tehdy více než sedmdesátiletý, k jehož volbě napomohla i předpokládaná krátká přechodnost jeho pontifikátu, po němž by se teprve měly trvaleji řešit složité francouzsko-italské vztahy při kurii. Opak se stal pravdou a Jan XXII. (1316–1334) se stal klíčovou postavou papežství první poloviny 14. století a dovršitelem či dokonce tvůrcem jeho pozdně středověké podoby. V době své volby byl (od roku 1310) avignonským biskupem a to nakonec rozhodlo, že Avignon zůstal i nadále (a nadlouho) sídelním městem papežů.

Jan XXII. zůstal i jako papež usídlen v avignonském biskupském paláci, ale ještě on musel začít s prvními stavebními úpravami objektu, aby dostačil vzrost-

1 18. července 1323 se tu konaly kanonizační slavnosti Tomáše Aquinského.

2 Bernard Schimmelpfennig, Papal coronations in Avignon. In: Coronations. Medieval and Early Modern Monarchic Ritual, Berkeley – Los Angeles – Oxford 1990, s. 179–196.

3 Kartografické zachycení Bernard Guillemain, La cour pontificale d'Avignon 1309–1376. Étude d'une société, Paris 1966, mapová příloha č. 2. Tuto Guillemainovu mapu převzal i Atlas historique Provence, Comtat Venaissin, Principauté d'Orange, Compté de Nice, Principauté de Monaco, Éduard Baratier, Georges Duby, Ernst Hildesheimer, Paris 1969 a odtud ji přetiskl rovněž Stephan Weiss, Die Versorgung des päpstlichen Hofes in Avignon mit Lebensmitteln (1316–1378), Berlin 2002, s. 721. Nákres srov. i zde č. 1.

4 Vodní toky, které obkružovaly nejstarší část Avignonu, dnes (až na výjimečně dochované úseky, jako např. při ulici Teinturies – barvířů) neexistují a jejich směr je zřetelný jen na starých plánech města a podle nich vzniklých mapek. V současnosti jsou nahrazeny soustavou kanálů vedených moderními částmi města. Hlavní vodní tok, řeka La Durance, ústí do Rhôny jižněji od současného města.

5 Z kláštera není nic dochováno, byl zničen za francouzské revoluce, kostel pak částečně rekonstruován, ale definitivně stržen 1852. Dnes se poloha kláštera ozývá jen v pojmenování úseku hradeb sv. Dominika a Dominikánské brány. Podobu chrámové lodi po obnově z roku 1837 reprodukuje katalogová část publikace Monument de l'histoire, costruire, recostruire le palais des papes XIVe–XXe siècle. Catalogue sous la direction de Dominique Vingtain, 29 juin – 29 septembre 2002, Palais des Papes, Avignon, s. 196, č. 2.

6 Základní a výchozí, dokumentovaný souhrn stále Guillaume Mollat, Les papes d'Avignon (1305–1378), o novou bibliografickou přílohu doplněné 10. vydání Paris 1965.

lým prostorovým požadavkům potřeb papežského dvora a administrativy. Svou původní diecézi nechal po celou dobu svého pontifikátu spravovat administrátory, nejprve svým synovcem Jakubem de Via a po jeho brzké smrti postupně dvěma biskupy z nedaleké Marseille Gasbertem a Ademariem;[7] prakticky to znamenalo, že po dobu 20 let spravovali avignonskou diecézi generální vikáři a příjmy biskupství plynuly do papežské komory. S vikáři biskupství pak Jan XXII. uzavíral nezbytné dohody o nemovitostech náležejících původně katedrálnímu kostelu, jež v jednotlivostech získával ve prospěch biskupského paláce, který měl sloužit potřebám papežství. Šlo o rozlohou sice nevelká, ale umístěním podstatná rozšíření prostoru směrem k severu, východu a jihu od původního paláce. První dohoda je už z 13. prosince 1316 a další pokračovaly do roku 1322.[8]

Poloha avignonského biskupského paláce v těsném (jižním) sousedství tamní katedrály Notre Dame les Doms je jednoznačná, ne tak už detaily jeho podoby, jež prošla několika fázemi postupných stavebních úprav a větších přestaveb, jimiž teprve vznikal v Avignonu vlastní papežský palác. Jeho dnešní vzhled je v jistém smyslu historizující rekonstrukcí, která se po důkladných, od 19. století se táhnoucích archeologických a historických průzkumech[9] snažila navrátit objektu podobu impozantního gotického paláce z doby, kdy zde sídlili papežové. Největší problém tvořilo bezpochyby bližší poznání paláce právě z doby Jana XXII., který jen upravoval a mírně dostavoval starší biskupský palác a jehož stavební zásahy byly záhy překryty a znovu změněny novou architekturou Benedikta XII. Proto tu historikové pro poznání jeho podoby kombinovali již po několik desetiletí výsledky stavebního průzkumu s mnohdy drobnými zmínkami písemných pramenů.[10] Jen tak pokusy o místní postižení dění uvnitř pro-

---

7 Eubel, Hierarchia catholica medii aevi I, s. 123.

8 Vingtain, Monument de l'histoire, s. 24–25, reprodukce tamtéž, s. 198, katalog č. 7. Dohoda z 1316 anektovala pro papežství budovy kapitulního úřadu almužnictví a nového proboštství avignonského kostela se vším jejich příslušenstvím, prostory, jež sousedily s biskupským palácem; podle zmínky o kostelu sv. Štěpána a věži *de Trouillas*, dnes součásti paláce, nešlo o nijak rozsáhlé pozemky či na nich stojící budovy.

9 Historii archeologických a historických průzkumů staršího období srov. Léon Honoré Labande, Le Palais des papes et les monuments d'Avignon au XIVe siècle, 1–2, Aix-Marseille 1925. – Dominique Vingtain – Claude Sauvageot, Avignon. Le Palais des papes, Saint-Léger-Vauban 1998. – Na rozsáhlé rekonstrukční práce 20. století reagovala a vývoj paláce od středověkého období po současnost shrnula publikace Monument de l'histoire, costruire, recostruire le palais des papes XIVe–XXe siècle. Catalogue sous la direction de Dominique Vingtain, 29 juin – 29 septembre 2002, Palais des Papes Avignon. Její příprava korespondovala s instalací dnešních prohlídkových okruhů palácem.

10 Vedle výsledků vlastních stavebně historických průzkumů šlo též o přihlédnutí k ceremoniálním knihám papežského dvora, viz Mark Dykmans, Le cérémonial papal de la fin du Moyen Age à la Renaissance, t. 2, De Rome en Avignon ou le cérémonial de Jacques Stefaneschi, Bibliothèque de l'Institut historique belge de Rome 35, Rome 1981. – Dále šlo o excerpci účtů papežské komory i dalšího diplomatického materiálu zaměřenou na prostorové detaily, odtud vzešla řada dílčích statí shrnutých v kongresových a dalších sbornících iniciovaných jihofrancouzskou oblastí a většinou zaměřených na dobu druhé poloviny 14. století a na dobu schizmatu; alespoň: Crises et réformes dans l'Eglise. Actes du 115e congres national des Sociétés savantes. Avignon 1990, Paris 1991; Architecture et vie sociale. L'organisation interieure des grandes demeures a la fin du Moyen Age et a la Renaissance. Actes du colloque tenu a Tours du 6 au 10 juin 1988, (ed.) Jean Guillaume, 1994, případně muzikologické zpracování liturgických knih situovaných do Avignonu.

storu paláce a o lokalizaci jeho částí od nejdůležitějších papežských jednání až po ta administrativní mohly mít naději na užitečnou historickou výpověď. Patří k tomu i zájem o spojení vnějších prostor celého objektu třeba s příchodem diplomatických poselstev i žadatelů o nejrůznější milosti z celého latinského světa včetně českých zemí.

Biskupský palác z počátku 14. století se ve svém půdorysu zhruba shodoval s onou částí papežského paláce, který je dnes označován jako Starý palác a pochází z doby Benedikta XII. Starý palác ale zahrnuje i některé části, které k původnímu biskupskému paláci ještě nepatřily, ale až na začátku svého pontifikátu je pro potřeby papežského centra získal právě Jan XXII. Ten je stavebně a účelem využití zapojil do vznikajícího a poté znovu důkladně přestavěného paláce papežského. K těm přestavovaným částem patřily především nejzazší jižní zakončení východního traktu Starého paláce se sálem Ježíšovým a s přilehlým tresorem a některé drobnější prostory při severním okraji téhož východního traktu.[11]

Hned[12] na samém počátku pontifikátu nechal Jan XXII. přestavět nejdříve západní křídlo biskupského paláce, jež ukončil věží (*tour du Pape*, po dalších přestavbách zvána *tour du Cardinal blanc*, věž Bílého kardinála[13]), v níž se soustředily ve dvou podlažích ubytovací prostory papeže samého, vždy ložnice s pracovnou; suterén této věže tvořil tresor. Předpokládá se, že v témže západním křídle se soustředily i prostory (ubytovací a pracovní) nejdůležitějších spolupracovníků papeže a jeho komorníků. Robert Lentsch zde předpokládal působiště komořího, thesauráře a jejich písařů.[14]

V jižním křídle za zlomem papežské věže byla v návaznosti na stavební dispozice a využití prostor z biskupského období hlavní jídelna, tinel (*tinelum*) s potřebným zázemím. Jižní křídlo nebylo k východu ukončeno žádnou věží, ale

---

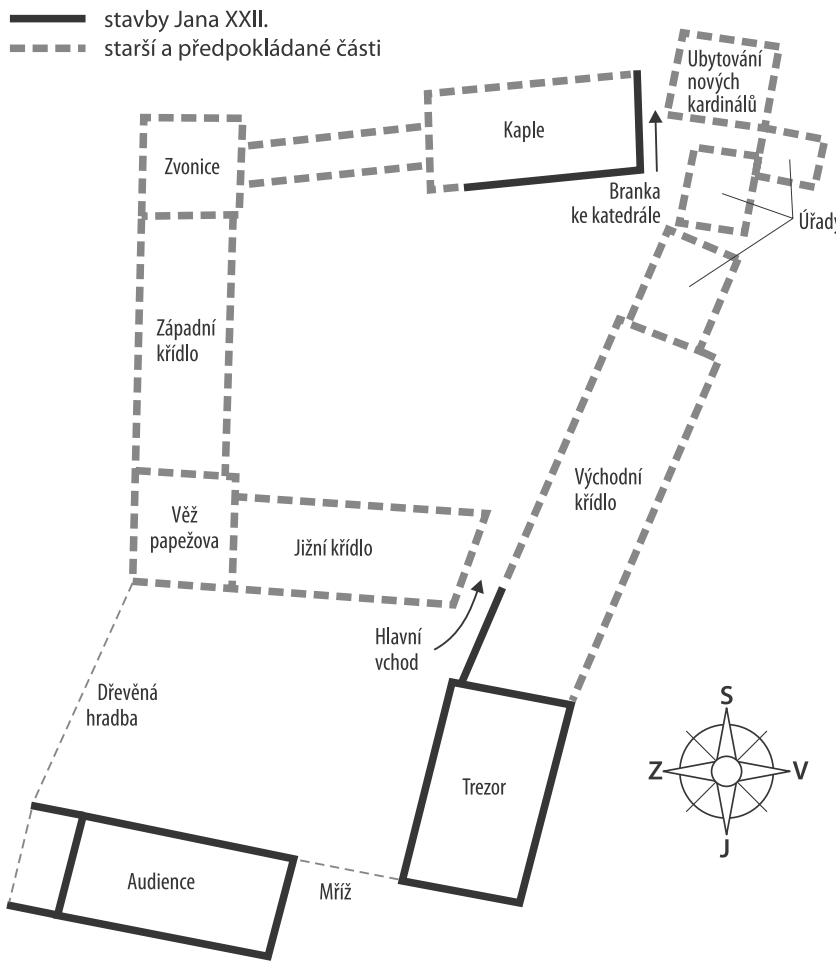
11 Nákres s rozlišením hypotetických a doložených částí paláce z doby Jana XXII. viz Vingtain, Monument de l'histoire, s. 24. Srov. zde plánek na následující straně.

12 Následující shrnutí spočívá na údajích v publikaci Vingtain, Monument de l'histoire, s. 24–25. Použita byla rovněž práce Bernarda Schimmelpfenniga, Ad maiorem papae gloriam: la fonction des pièces dans le Palais des Papes d'Avignon, in: Architecture et vie social: l'organisation intérieure des grandes demeures à la fin du Moyen Age et à la Renaissance, Acte du colloque tenu à Tours du 6 au 10 juin1988, red. Jean Guillaume, Paris 1994, s. 25–46.

13 Pojmenování se vztahuje, podle Vingtaina, ke kardinálu Guillaumovi Curti (Courthieu), nepotovi Benedikta XII., který byl znám pod jménem Bílý kardinál (byl cisterciák) a v letech 1338–44 tu zřejmě bydlel. Hayez, Les Livrées I, s. 21 spojuje pojmenování už s kardinálem Arnoldem Nouvel, nazývaným Bílý, který tu žil 1310 do své smrti 1317. – Věž dnes nijak nedominuje, protože její původní nárožní postavení se změnilo přímým navázáním severní fronty křídla velkých hodnostářů z doby Klimenta VI. Mezi touto frontou novější části paláce a starší věží se dnes vstupuje do kongresových sálů upravených v prostorách z doby Benedikta XII. Vstup respektuje jednu z bran do paláce druhé poloviny 14. století.

14 Robert Lentsch, La localisation et l'organisation matérielle des services administratifs au palais des papes, in: Aux origines de l'état moderne. Fonctionnement administratif de la papauté d'Avignon, Collection de l'École Française de Rome, 138, Rome 1990, s. 293–294. – Novější publikace Vingtainova (cit. v p. 9) a rovněž už Schimmelpfennig, Ad maiorem papae gloriam, s. 28–29, umisťují pracoviště komořího a thesauráře už v tomto období do okraje východního křídla, kde zůstalo i za dalších papežů. Řešení závisí na ne zcela jasné lokalizaci původního sídla kapitulního almužnictví (podle Lentsche bylo blízko průchodu ke katedrále (což zní logicky), podle Vingtaina bylo odtud poněkud vzdálenější, ve směru pokračování východního křídla biskupského paláce. Necítím se oprávněna tuto věc řešit.

Palác v době Jana XXII.

naopak tudy vedl hlavní vchod do paláce. Severní, s katedrálou rovnoběžné křídlo vznikajícího papežského paláce bylo původně farním kostelem sv. Štěpána, který byl přeměněn v papežskou kapli poté, co byl roku 1317 kostel převzat pro potřeby papežského paláce.[15] Stavební úpravy a propojení této kaple s dvěma vyššími patry v sousedství probíhaly pod vedením stavitele Guillauma de Cucuron; dochovány jsou i drobné zlomky nástěnných maleb, prováděných minoritou z Toulouse Petrem Dupuy. Severovýchodní nároží paláce, jež bylo od křídla s kaplí odděleno průchodem ke katedrále, vyhradil Jan XXII. pro ubytování nových kardinálů; za jejich prostorami následovaly ve východním křídle pomocné provozy k zajištění chodu paláce, kuchyně, zásobárny chleba, vína atd. a 1326 se objevuje už i zmínka o věži Latrín. Především ale bylo východní, mírně k jihu nakloněné křídlo věnováno reprezentačním a správním prostorám,

[15] Kostel pocházel stavebně z 12. století. Jeho farní práva byla 1318 přenesena na kostel sv. Magdaleny (ležel v dnešní ulici sv. Štěpána), který sloužil svému účelu do roku 1734, kdy už byl v ruinách; definitivně byl stržen 1792. Vingtain, Monument de l'histoire, s. 198–199, katalog č. 8.

jež Jan XXII. nově přebudoval: ve zvýšeném podlaží z roku 1318 byl upraven sál pro jednání konsistoře. Jeho prodloužení zahrnulo ony původně kapitulní prostory úřadu avignonského almužnictví (špitálu), které připojil Jan XXII. k paláci roku 1316; do nich byly nově umístěny služby komořího a thesauráře a jejich personálu (*Trésorier*).[16]

K nejdůležitějším stavebním zásahům Jana XXII. v paláci však patřil už mezi lety 1318 a 1319 zcela nově, takříkajíc „na zeleném drnu" vystavěný sál audiencie. Obdélníkový objekt zabral prostor západním směrem od jižního výběžku starší stavby (od trezoru), s mírným posunutím k jihu. Byl vyhrazen působení papežského soudního dvora, zvaného *audientia sacri palatii*.[17] Umístěn byl tak, aby západní (užší) fronta stavby zhruba korespondovala s tehdejší papežovou věží, později zvanou věží Bílého kardinála (*tour du Cardinal blanc*). Tu spojovala se západní frontou audiencie dřevěná hradba,[18] která tak uzavírala jakési vnější nádvoří vznikajícího paláce.[19] Po deseti letech, 1329, nechal Jan XXII. postavit *iuxta audienciam palacii* ještě objekt audiencie *contradictarum*.[20] Její přesnější lokalizace není jasná,[21] jistě se však nacházela uvnitř onoho vnějšího, dřevěnou hradbou uzavřeného nádvoří. Bernard Schimmelpfennig sem lokalizoval, při jihozápadním okraji sálu audiencie, ještě stavbu školy mistra teologie,[22] novější archeologické výzkumy to však nepotvrdily. Vstup do vnějšího nádvoří paláce byl z jihu mezi východní stěnou audiencie a trezorem, kde byla železná mříž; odtud, přes toto vnější nádvoří směrem k severu, bylo možno dojít k hlavnímu vstupu do vlastního paláce,[23] bezpochyby původního paláce biskupského. Opět v témže směru k severu podél východního křídla palácového nádvoří byla brána vedoucí ke katedrále.

Stavba obou audiencií představovala onen prostor, do kterého přicházeli návštěvníci, kteří buď sami, nebo zastupováni svými prokurátory chtěli u kurie

16 Tak podle Vingtaina; srov. ale i pozn. 14.

17 Lentsch, La localisation, s. 294. – Základy audiencie Jana XXII. se nacházejí na dnešním velkém nádvoří vzniklém stavbou Nového paláce za Klimenta VI., která celý palácový komplex uzavřela z jihozápadu novými reprezentačními objekty. Základy audiencie jsou dnes odkryty a dobře viditelné. Její objekt byl stržen nejpozději před květnem roku 1345. Za Urbana V. byla při jižní stěně původní audiencie, zhruba uprostřed její délky, vystavěna kruhová studna, základy jejího obvodu jsou rovněž odkryty.

18 V září 1319 se na ni spotřebovalo 320 m² dřeva, jak cituje Lentsch, La localisation, s. 294. Tamtéž i údaje o zakrytí prostoru audiencie v květnu 1319 a položení dlažby v červenci a srpnu téhož roku.

19 Rozlohou tento prostor odpovídal asi polovině dnešního velkého nádvoří.

20 Lentsch, La localisation, s. 294, pozn. 5, údaj účtů k 30. lednu 1330.

21 Lentsch, La localisation, s. 294, uvažuje o dvou možných lokalizacích, archeologické doklady však žádnou variantu onoho *iuxta* neprokázaly.

22 Schimmelpfennig, Ad maiorem, s. 27. Bezpochyby vycházel z údajů v účtech doby Jana XXII. a stejně tak i Benedikta XII.: … *pro hospitio … prope Audientiam palatii pro scolis, in quibus magister curie legit sacram theologiam* …Viz Die Ausgaben der apostolischen Kammer unter Johann XXII. nebst den Jahresbilanzen von 1316–1375, ed. Karl Heinrich Schäfer. Vatikanische Quellen zur Geschichte der päpstlichen Hof- und Finanzverwaltung 1316–1378, B. II, Paderborn 1911, s. 620. Týž, Die Ausgaben der apostolischen Kammer unter Benedikt XII., Klemens VI. und Innozenz VI. 1335–1375, ed. Karl Heinrich Schäfer. Vatikanische Quellen zur Geschichte der päpstlichen Hof- und Finanzverwaltung 1316–1378, B. III, Paderborn 1914, s. 69. *Hospitium prope Audientiam* však patřilo Bertrandovi Raynoardimu, takže už nepochybně leželo mimo palác.

23 Dnes jde o spojovací chodbu zaklenutou dvěma poli křížové klenby.